ISSN: 2632-1734
CUDES
JOURNAL OF CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

Somut Olmayan Kültürel Miras Değerlerinin Diyarbakır ve Mardin Turizmine Etkisi: Tur Operatörleri ve Turist Rehberleri Üzerinden Bir Araştırma[1]

Ayşe Gül ÖNCÜLOKUR[2]
Mustafa DOĞAN[3]

MAKALE BİLGİSİ:

Beyan (Tez/ Bildiri): Bu çalışma Ayşegül Öncülokur'un Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde kabul edilen aynı isimli tezinden türetilmiştir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Benzerlik Raporu: Alındı

Makale Türü: Araştırma makalesi

Makale Kayıt Tarihi: 07.11.2024

Onay Tarihi: 17.12.2024

Atıf: Öncülokur, A. G. & Doğan, M. (2024). Somut Olmayan Kültürel Miras Değerlerinin Diyarbakır ve Mardin Turizmine Etkisi: Tur Operatörleri ve Turist Rehberleri Üzerinden Bir Araştırma. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 7(1),51-.67. DOI: http://dx.doi.org/10.29228/cudes.79167

Özet

Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Mardin ve Diyarbakır şehirlerinin sahip oldukları somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) değerlerinin turizme etkisi, seyahat acentalarının paket tur program içerikleri ve bölgede rehberlik yapan profesyonel kokartlı turist rehberleri üzerinden araştırılmıştır. Çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel yöntem kullanılarak Mart-Mayıs 2024 tarihinde veriler toplanmıştır. Öncelikle bölgeye tur düzenleyen yirmi seyahat acentasının Mardin ve Diyarbakır tur/paket tur programlarının içerikleri analiz edilmiştir. Ayrıca kartopu örnekleme yöntemi ile yarı yapılandırılmış soru formu üzerinden altı profesyonel turist rehberiyle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda acentaların tur program içeriklerinde SOKÜM unsurlarına genel olarak az ve ticari amaç doğrultusunda yer verildiği, bununla birlikte programların Mardin'le ilgili bölümlerinde somut olmayan kültürel miras unsurlarının Diyarbakır'a oranla daha çok yer aldığı görülmüştür. Profesyonel turist rehberlerinin Mardin ve Diyarbakır programlarında genel olarak yöresel anlatılar, efsane ve hikaye gibi SOKÜM unsurlarından çokça yararlandığı; bunun yanı sıra yöresel müzik ve dans gibi folklorik değerleri de bir aktivite olarak kullandığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Somut olmayan kültürel miras, Acenta,Turist rehberleri, Miras.

The Effect of Intangıble Cultural Herıtage Values on Dıyarbakır aAnd Mardın Tourısm: Researrch on Tour Operators And Guıdes

Abstract

In this study, the impact of intangible cultural heritage (SOKÜM) values of Mardin and Diyarbakır cities in Southeast Anatolia region on tourism was investigated through the contents of package tour programs of travel agencies and professional tourist guides working as guides in the region. In the study, data were collected between March-May 2024 using the qualitative method, one of the scientific research methods .Firstly, the contents of Mardin and Diyarbakır tour/package tour programs of twenty travel agencies organizing tours to the region were analyzed. In addition, six professional tour guides were interviewed with a semi-structured questionnaire using snowball sampling method. According to the data obtained, it was found that SOKÜM elements were generally included in the tour program contents of the agencies for commercial purposes; however, intangible cultural heritage elements were included more in the sections of the programs related to Mardin than Diyarbakır. It is understood that professional tour guides generally use SOKÜM elements such as local tales, legends and stories in Mardin and Diyarbakır programs; in addition, they also use folkloric values such as local music and dance as an activity.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Agency,Tourist Guides, Heritage.

[2] Ayşe Gül Öncülokur, 0009-0005-9429-8526, aysegulonculokur1@gmail.com.
[3] Doç. Dr. Mustafa Doğan, Batman Üniversitesi, 0000-0001-7648-8469, mustafadoganmustafa@gmail.com

1.GİRİŞ

Turizm sektörü, değişen ve gelişen dönem koşullarında evrimleşmekte ve değişmektedir. Turizm sektörünün kendi içerisinde yer alan çeşitli turizm türleri bulunmaktadır. Kültür turizmi, son zamanlarda turizm sektörünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Olağandan sıkılan ve kaçış arayan bireylerin farklı kültürleri, yaşam biçimlerini, gelenek ve göreneklerini, yapılarını ve yapıtlarını görmek, tanımak ve kavramak için katıldıkları kültürel turizm hareketleri oldukça önemli bir konumdadır. Zengin kültürel mirasa sahip olan Türkiye, aynı zamanda somut olmayan kültürel miras bakımından güçlüdür. Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Mardin ve Diyarbakır şehirlerinin sahip olduğu somut olmayan kültürel miras değerlerine odaklanılmıştır. Mardin ve Diyarbakır yaşam biçimlerini ve somut/somut olmayan değerlerini günümüze kadar getirse de, farklı kültürlerin bir arada yaşaması ile birlikte gelenek ve göreneklerin, yöreye ait geleneksel el sanatlarının, yöresel dans ve müziklerinin ve şehirlere ait somut mirasların önemli ve tamamlayıcı bir parçası olan yöresel anlatıları da beraberinde getirmiştir. Mardin ve Diyarbakır sahip olduğu somut kültürel mirasların yanı sıra oldukça çeşitli somut olmayan kültürel miras değerlerine de sahiptir. Ancak bilinen değerlerin yalnızca somut miraslar olduğu, SOKÜM değerlerinin göz ardı edildiği düşünülmektedir. Alanyazın tarandığında, yapılan çalışmalarda Mardin ve Diyarbakır şehirlerinin yalnızca somut miraslarının ele alındığını ve bu miraslar üzerinde durularak yapılan çalışmaların fazla olduğu saptanmıştır. Yapılan çalışma ile alanyazında yer alan bu eksikliğin giderilmesi ve her iki şehrinde somut olmayan kültürel miras değerlerinin tanınması çalışmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çalışmada şehirlerin sahip olduğu SOKÜM değerlerinin saptanması, tur program içeriklerinde bu değerlerin yer alıp almadığının ortaya konması ve rehberlerin bu şehirlere olan turları esnasında sıklıkla hangi değerlerden yararlandıkları ve misafirlerine aktardıklarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Alanyazında somut olmayan kültürel miras unsurları ile ilgili yapılan kısıtlı çalışmalara rastlanılmıştır. Bununla birlikte alanyazında turizm kapsamında somut olmayan kültürel miras değerlerinin öne çıkartılması ve Diyarbakır ve Mardin şehrinin sahip olduğu somut olmayan kültürel miras değerlerin turizmde kullanımı ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu tez çalışması ile alanyazına teorik bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

1.1.Kültürel Miras

Kültür, toplumu oluşturan yapı taşlarından biri olması nedeniyle toplumun şekillenmesinde önemli bir görev görmektedir. Toplumun tanınmasında ve değer yargılarının oluşumu esnasında oldukça önemli katkılar sağlamakta ve aynı zamanda toplum bilincinin artışında da destekleyici olmaktadır. Miras kavramı ise bir neslin kendinden sonraki nesile aktardığı veya teslim ettiği maddi, manevi değerlerin bütünüdür. (Tüysüz, 2023). Kültürel miras, kültür ve miras kavramlarının bir araya gelmesiyle oluşan bir terimdir. Kültür kavramı, oldukça kapsamlı ve çeşitli tanımlara sahip bir kavramdır. Türk Dil Kurumu'na göre;

"Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü" olarak tanımlanabilmektedir (TDK, 2023).

UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde yer verilen kültür tanımı;

"*E geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu"* şeklindedir (Oğuz, 2011).

Toplumların ana yapısında bulunan ve toplumu bir arada tutan en büyük yapı taşı kültürel miras değerleridir. Toplumdan topluma değişkenlik gösteren kültürel miras değerleri, ait olduğu toplumun benliğini ve belleğini yansıtmaktadır. Bu anlamda kültürel miras değerlerinin tanınması ve korunması gelecek kuşaklara aktarımı oldukça önem arz etmektedir.

1.2.Somut Olmayan Kültürel Miras

Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) kavramı, 2003 yılında UNESCO'nun Genel Kurulu'nda kabul edilmiş; Türkiye ise 2006 yılındaki kanun ile sözleşmeye taraf olmuştur (Arıoğlu ve Atasoy, 2015). Somut olmayan kültürel mirası; bireylerin yaşamlarını devam ettirdikleri toplumda öğrendikleri bilgiler ve beceriler, kültürel miras olarak kabul etmiş oldukları gelenek ve görenekler, davranışlar ve uygulamalar olarak tanımlamak mümkündür (Sümbül, 2019). Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikayeleri, fıkralar vb.), el sanatları (dokumacılık, külekçilik, telkari, bakırcılık, halk mimarisi), gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla vb.), toplumsal uygulamalar; ritüeller ve şölenler (düğün, nevruz, vb. kutlamalar), doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (yöresel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, vb.) bulunmaktadır (Kültür Portalı, 2023).

Somut olmayan kültürel miras; müzik, tiyatro, edebi eserler, sözlü gelenekler, törenler, şölenler, gelenek ve görenekler, el sanatları ve yöresel oyunlardan oluşmaktadır (Boztoprak, 2021). Somut olmayan kültürel miras değerleri ait olduğu topluma, toplum bilincini aşılamakta olup, aynı zamanda da bireyin gelişim sürecinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Gün geçtikçe değişen ve gelişen yaşam şartlarından dolayı SOKÜM unsurlarının değerinin azaldığı ve neredeyse yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra kültürün metalaşması, ulusal kültürden uzaklaşılması ve kültürde oluşan, olumlu ve olumsuz değişimlerden dolayı SOKÜM değerleri tehdit altına girmeye başlamıştır. Bu tür tehditlerin oluşmasıyla birlikte kültürel miras değerlerinin önemi ve koruma altına alma çabaları artmaya başlamıştır.

1.2.1.Mardin ve Somut Olmayan Kültürel Miras Değerleri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, somut mirasların yanı sıra, somut olmayan kültürel mirasların fazlalığı ve sürdürülebilirliği açısından oldukça değerli bir bölgedir. Bölge tarihi açıdan ele alındığında pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olup, aynı zamanda zaman geçtikçe kültürel değerlerine geçmiş kültürel deneyim ve değerlerden ortak bir çıkarım yaparak toplumsal yaşamlarında uygulamaya gayret göstermiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Mardin ili, SOKÜM değerleri bakımından oldukça zengindir. Mardin birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve halen yapmaktadır. Bu nedenle şehirde inanç farklılığından kaynaklı yapılar ve dokular bulunmaktadır. Kozmopolit bir yapıda olan Mardin'de SOKÜM unsurları olan geleneksel el sanatlarından telkâri işçiliği, taş işlemeciliği, testicilik-çömlekçilik, oyacılık ve basmacılık, bakırcılık ve ahşap yontma sanatı bulunmaktadır (Serçek ve Akyüz, 2021:18-30).

Telkâri, tel haline getirilmiş gümüş veya altın tahta üzerinde açılmış oyuklara iterek, vurarak ve gömerek yapılan süsleme sanatıdır. Tel haline getirilmiş olan altın ve gümüş işlenerek süs ve ziynet eşyalarına dönüştürülür (Özmen, 2023). Testicilik ve çömlekçilik (bardak, çömlek, küp, saksı vb. ürünler) çok eski yıllardan beri devam eden sanat dallarıdır. Bölgenin kırmızı toprağının küp yapımcılığına elverişli olması, söz konusu sanat dallarının gelişme göstermesinin bir nedenidir (Mardin Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023). Oyacılık, bölge kadınları tarafından el emeği olarak yastıklara, yorganlara vb. işledikleri dantellerdir. Basmacılık ise kök boya ile el yapımı tahta kalıpları kullanılarak şekil verilen basmacılık, daha çok nevresim, perde vb.ve tablo gibi ürünlerin yapılmasında kullanılmaktadır (Özmen, 2023).

Bakırcılık, yoğun iş gücü ve emek gerektiren bu el sanatı Mardin şehrinde hala devam ettirilmektedir. Bakırcı ustaları bakırdan çeşitli sofra takımları, sini, leğen, yemek tencereleri, ibrikler, su güğümleri, süs eşyaları vs. yapmaktadırlar (Işık ve Güneş, 2015). Taş işlemeciliği Mardin ve Midyat'ta, evlerin ve ibadet yapılarının yüzeylerini süsleyen ve hala varlığını sürdüren sanatlardan biridir. Bu sanatın kökeni Süryanilere dayanmaktadır (Işık ve Güneş, 2015). Ahşap yontma sanatı, kapı, minber, koltuk ve kanepe, gelin sandığı, takunya gibi günlük kullanım eşyalarında kendini göstermektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Mardin'de 'Süryani Nazar Boncuğu' geleneği de bulunmaktadır. Oldukça ilgi gören bu nazar boncuğu Süryani el işi ustaları tarafından yapılmaktadır. Bölgeye ziyarete gelen turistler tarafından oldukça farklı karşılanıp, yoğun bir şekilde satın alınmaktadır.

Mardin gastronomisi de önemli SOKÜM miraslarından biridir. Mardin mutfağı çeşitli kültürel değerler içerisinde harmanlanıp, kendine özgü değerleri ile birleştirerek zengin ve çok renkli bir gastronomiye sahip olmuştur (Kızılgeçi, 2019). Mardin bölgesinde çoğunlukla yapılan yemekler; örok (içli köfte), kaburgadan yapılan dolma, etli ekmek, alluciye (yeşil erik ile yapılan bir yemek), hamiş yemeği özellikle Mardin düğünlerinde yapılmaktadır. Sembusek (kapalı lahmacun), dolma, kibe (işkembe dolması), döbo (but dolması), *Süryani köftesi, iç pilavı, Mardin kebabı, kelle-paça, maldum* (sulu et yemeği), *hindi dolması, dahudiyet* (sulu köfte) yemekleridir (Kızılgeçi, 2019). Bunlara ek olarak, geçmiş dönemlerde yalnızca cenaze düğün vb. törenlerde yapılan ve dağıtılan Süryani Çöreği, Mardin gastronomisinde oldukça önemli bir yer kaplamakta ve günümüzde artık Mardin'in hemen her fırınında yapılan ve bölgeye seyahate gelen turistler

tarafından oldukça tercih edilmektedir (Uygur, 2022: 568). Mardin'de kahve çeşitleri de bulunmaktadır. Öne çıkanlarda mırra ve diğer aromalı (damla sakızı vb.) kahveler bulunmaktadır (Toprak, Güngör ve Gürbüz, 2018).

Mardin ve Süryanilerle özdeşleşen 'Süryani şarabı', yapılış şekli ve yöntemiyle Mardin'in öne çıkan turistik ürünlerindendir. Süryani şarabının yapılışında şarap yapımına elverişli ve olgunlaşmış, kaliteli üzümler seçilmekte ve bahçede büyük bir kazanın içine boşaltılarak yedi gün boyunca güneş ışığında bekletilir. Bekletildikten sonra sıkma teknesinde üzümler sıkılır ve suları bidonlara konulup yedi gün daha güneş altında bekletildikten sonra üstleri örtülür içerisine hiçbir katkı maddesi eklenmez ve 40 gün boyunca uygun koşullarda bekletilip içime hazır hale getirilir (Gül, 2022).

Mardin'de geleneksel müzik ve danslar arasında Reyhani bulunmaktadır. Bölgeye ziyaret eden turistler tarafından büyük bir ilgi ve heyecanla izlenen Reyhanî dansı, Reyhanî müziği eşliğinde oynanan ve "*Allah'a yakarış*" olarak eller havada ve avuçlar açık bir şekilde diz üstüne çökerek oynanmaktadır. Mardin'e özgü olan bu dansın müziği; Arap, Süryani, Kürt, Endülüs ve Türk müziklerinin karışımıdır (Uygur, 2014). Bunların yanı sıra Mardin Somut Olmayan Kültürel Miras İl ve Ulusal Envanter Listesi'ne alınan bir şenlik ve bir adet tören bulunmaktadır. Hesit Merene, sözcük anlamı bakımından Türkçeye Kızlar/Meryem Haftası şeklinde ya da Bahar Şenliği şeklinde çevrilebilen etkinlikte, Mardin halkı Mayıs ayı içerisinde bir hafta süreyle güney yamacına kentin kurulduğu dağın kuzey tarafına geçer ve kutlama yapar (Kültür Portalı, 2023).

Berivan Töreni, büyükbaş hayvanların ilk süt sağma günü için ağıl dışına çıkmalarını kutlamak amacı ile yapılan törendir. Bu törenler, özellikle ermiş kişilerin yatırlarının olduğu yerlerde yapılmaktadır. Sağılan ilk süt, süt olarak veya süt ürünü olarak hayvanları olmayan ailelere dağıtılmaktadır (Kültür Portalı, 2023). Güneydoğu Bölgesinde sıkça karşılaşılan ve Mardin İlinde daha yaygın olan *Dak kültürü* ise geçmişten günümüze kadar gelmiş olan geleneksel bir dövme kültürüdür. Dak geleneğinin, kişinin koruma, aşiret sembolü, soyluluk, evliliğe hazır olmak, asalet, güzellik, erkeklerin beğenisini kazanmak, büyüyü bozma, nazar, şans, hamile kalabilmek, kadının üzerine kuma gelmemesi, şans açıklığı, iyi bir evlilik, ömrün uzaması, hastalığa yakalanmamak, ev bereketliliği, yılan ve akrep gibi hayvanların sokmaması gibi birçok neden ile yapıldığı bilinmektedir (Tekin, 2023).

1.2.2.Diyarbakır ve Somut Olmayan Kültürel Miras Değerleri

Diyarbakır şehri M.Ö. 3000 yıllarında Subarular döneminden itibaren günümüze kadar gelen önemli ve zengin bir tarihi geçmişe sahiptir (Diyarbakır Valiliği, 2023). Bulunduğu konum nedeniyle önemli ticaret yollarının bağlantı noktasında bulunan şehir, neredeyse her dönem yönetim, ticaret, sanat merkezi olarak, farklı medeniyetlerin tarihi ve kültürel mirasını günümüze kadar getirebilmiştir. Diyarbakır sahip olduğu kültürel yapı ve yapıtların yanı sıra aynı zamanda somut olmayan kültürel miras değerlerine de ev sahipliği yapmaktadır.

Geçmiş dönemlerinin oldukça eskiye dayanması nedeniyle yemek kültürü oldukça çeşitlidir. Diyarbakır'da et, sebze ve kuru bakliyat yemekleri çoğunluktadır. Kaburga dolması, ciğer kebabı ve Bumbar gibi yemekler ağırlıkla tüketilmektedir. Mutfağın önemli tatlısı ise burma kadayıfıdır. Bunların yanı sıra Diyarbakır'da yetişen ve dev boyutlarıyla ilgi odağı olan Diyarbakır karpuzu da önemli bir üründür (Kızılgeçi, 2019). Diyarbakır'ın önemli yapılarından biri olan Dicle Köprüsünün kulaktan kulağa yayılan "Suzan-Suzi" adlı bir hikayesi bulunmaktadır. Bu hikaye *Kırklar* adı verilen bir ziyaret ve genç iki sevgili ile ilgilidir (Demir, 2021). Suzan Suzi hikayesinin yanı sıra anlatılan Hz. Süleyman hikayesi de bulunmaktadır. Hz. Süleyman'ın yanı sıra Diyarbakır da oldukça fazla sahabe türbesi bulunmaktadır. Bu nedenle şehir Sahabeler Şehri olarak adlandırılmaktadır (Dikmen, 2013). Diyarbakır geleneksel el sanatları günümüzde yoğun olarak bakırcılık, ipekçilik üzerinedir. Bunların yanı sıra toprak işleri, saraçlık, keçecilik, kilim, cicim, heybe gibi dokumacılık işleri, işlemeli peşkir, peştamal, namaz örtüsü yapımı, kuyumculuk, dokuma halıcılık, ildeki diğer önemli el sanatlarıdır (Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023). Bakır Diyarbakır'ın Ergani ilçesinden çıkartılmakta ve günümüzde halen bakırcılık el sanatı ile geçimini sağlayan birkaç birey Diyarbakır Balıkçılarbaşı'nda mesleklerini sürdürmeye çalışmaktadır. Üretim seviyesi eskiye nazaran düşüşte olmasına rağmen ipek böcekçiliği, Diyarbakır Merkez, Lice, Kulp ve Silvan da yoğun olarak yapılmaktadır. Dokumacılık alanında oldukça üretim yapan Diyarbakır'ın en önemli dokuma örneği 'puşi'dir. Geçmişte Süryani ve Ermenilerden kalan puşi geleneği Diyarbakır da hala sürdürülmektedir (Garan, 2011). Puşi, örtü anlamına gelmektedir ve Farsçadan Türkçeye geçmiştir. Diyarbakır puşileri farklı renk ve boyutta olabilmektedir. Puşi geleneğinin Diyarbakır'ın birçok yerinde devam etmesi, turistlerin puşi'ye olan meraklarını da artırmakta ve/veya gezileri esnasında başlarına aksesuar olarak takmaktadırlar.

Diyarbakır gelenek ve göreneklerine bakıldığında ‘’ser-i sale’’ oldukça dikkat çekmektedir. Ser-i Sale, Türkçede yılbaşı yeni yılın başı anlamına gelmektedir. 13 Ocak gecesi kutlanmaktadır. Normal yılbaşı kutlamasından farklı olup, çocuklar farklı kılıklara girerek kapı kapı dolaşıp hediye (yiyecek vb.) toplamaktadır (Aksoy, 2011). Diyarbakır'da "Velime Geceleri" adı verilen bir müzikli toplantının yapıldığını söylemek de mümkündür. Velime gecesi, kelime anlamı olarak yetişmek, toplanmak anlamına gelmektedir. İnsanların bir araya gelerek birbirlerine yetişerek yardımlaştığı, dertlerine derman aradığı aynı zamanda yöresel müziklerin de yer aldığı toplantılara denilmektedir (Laçin, 2020). Diğer bir müzikli etkinlik ise Dengbejliktir. Diyarbakır da Dengbej evleri bulunmaktadır. Dengbej, toplumu derinden etkileyen aşiret kavgaları, aşiretlerin otorite ile olan savaşları gibi tarihsel olaylar, deprem vb. doğal afetler, aşk, ayrılık, kız kaçırma, gibi halk hikâyelerini anlatan, yöreye göre enstrümanlı veya enstrümansız olarak sanatını icra edebilen, toplumun gelenek ve göreneklerini her yönüyle tanıyan ve aktaran, olumlu ve olumsuz yönlerini sanatlarına yansıtan halk sanatçıları olarak tanımlanabilmektedir (Kardaş, 2013). Yöresel müzik toplantısı olan dengbej'e talep bölgede oldukça fazla olup bölgede bulunan dengbej evleri aracılığıyla turistler dengbej kültürünü deneyimlemektedirler.

1.2. Alanyazın Taraması

Somut olmayan kültürel miras unsurları ile yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Diker (2019), somut olmayan kültürel mirası, etnik turizm ile ilişkisi bakımından ele alıp, yaptığı araştırma çerçevesinde etnik turizmin, SOKÜM unsurları ile bağlantılı olduğuna ilişkin veriler elde etmiş; etnik turizm ile somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve bu unsurların değerinin etnik turizm esnasında kaybolmaması gerektiği sonucuna varmıştır. Çapar vd. (2016), yöresel yiyecek ve içeceklerin, somut olmayan kültürel miras kapsamında yörenin tanıtımı kapsamında ve turizm aracılığı ile bölgesel katkıya destek olduğu; yöresel yiyecek ve içeceklerin, turistlerin destinasyon seçiminde önemli bir etken olduğu sonucuna varmışlardır. Demirbulat vd. (2015), UNESCO somut olmayan kültürel miras listesinde, halı dokumacılığı üzerine birçok ülke yer alırken Türkiye'nin bu listeye dahil olmadığı konusunda veriler elde edilmiştir. Çalık vd. (2015), Gümüşhane ilinde unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş kültürel miras öğelerinin var olduğu verilerine ulaşmış; bu SOKÜM unsurlarının topluma yeniden kazandırılmasına yönelik çalışmalar ve yenilikçi projelerin yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Öter (2010), turizm-el sanatçısı ilişkisinde el sanatları alanında yenilikçi kalkınma projeleri hazırlanması gerektiği, turistlere yöreye özgü el sanatları hediyelerinin verilmesini önermiştir. Pelit vd. (2019), geleneksel el sanatlarının kültürel öğelere yer vermesinden ötürü turizm ile ilişkilendirilmesinin olağan bir durum olduğunu ve özel ilgi turizmi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Civelek (2022), Karagöz sanatının ulusal ve uluslararası festival ve etkinliklerde yer alması katılımcıların çoğunluğu tarafından olumlu olarak değerlendirildiği; turizm bağlamında Karagöz Sanatının daha çok kültürel aktarıma olanak tanıması, kültür tanıtımını sağlaması ve farklı uluslara uygun oyunların sergilenmesini sağladığını vurgulamıştır. Taş (2022), Şanlıurfa'daki sıra gecesinin turizmi doğrudan etkileyen ziyaretçiler için vazgeçilmez bir turistik çekicilik unsuru olduğu; Şanlıurfa sıra geceleri talebinin büyük ölçüde seyahat acentalarının yönlendirilmesiyle gerçekleştiğini bulmuştur.

Diyarbakır ve Mardin özelinde yürütülen çalışmalar da SOKÜM unsurlarının turizmi desteklediği görülür. Demir (2020), Diyarbakır On Gözlü Köprü'nün bir etkinlik alanına dönüştüğü, kültürel ve yöresel kimliğinin dışına çıktığı bulgularına yer vermiştir. Laçin (2020), velime gecelerinin Diyarbakır musikisi içerisinde önemli bir eğlence, paylaşım, sosyal yardımlaşma amacıyla yapıldığı ve bu önemli geleneğin sürdürülebilirliğinin önemli olduğuna dair veriler elde etmiştir. Serçek vd. (2021), Süryani el işçiliği ürünü olan telkâri işçiliğinin Telkâri işçiliğinin devamı için telkâri ustalarının yetiştirilmesi ve bu el sanatının korunması, öğretilmesi ve desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. Özmen (2023), Mardin'in turizm açısından kıymetli kültürel miras unsurlarına ev sahipliği ettiğini, her mevsimde turizm aktivitelerinin varlığına karşın bu unsurların öneminin yeterince anlaşılmadığını vurgulamıştır. Uygur (2014), çalışmasında Leyli gecelerinin geçmişten günümüze değişimini ele alarak, günümüzde Leyli gecesinin, uygulandığı ortamın ve eğlence şeklinin değiştiği sonucuna varmıştır. Ari (2022), Kafro Köyü'nü ziyaret eden katılımcıların kültür turistlerinin özelliklerini taşıdıkları, yani eğitim düzeyi yüksek, orta ve üst gelir düzeyine sahip ve çoğunluğu kamu çalışanı olduklarını saptayarak, köyü ilk kez ziyaret etmelerinde en önemli motivasyonun pizza deneyimi olmasına rağmen tekrar ziyaret etme niyetinde en önemli motivasyonun Süryani kültürü olduğu sonucuna varmıştır.

2.YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma, görüşme, gözlem, doküman analizi gibi nitel veri toplama teknikleri kullanılarak bir dizi sürecin oluşmasına olanak sağlayan ve bu süreç içerisinde araştırmanın gerçekleştirildiği ortamın gerçek ve doğal oluşu ile birlikte olayların ve algıların bütüncül bir şekilde ortaya konulmasına yönelik bir araştırma yöntemidir (Karataş, 2015). Bu kapsamda öncelikle seyahat acentalarının Güneydoğu Anadolu Bölgesi paket tur programlarının içerikleri incelenerek, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en fazla turist Diyarbakır ve Mardin şehirlerinin somut olmayan kültürel miras unsurlarına ne kadar yer verildiğine dair bir içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, nitel araştırma tekniklerinden bir tanesi olup, görüntülü veya yazılı bir söylemi anlamada ve yorumlamada

öznel etkenlerden bağımsız olmayı amaçlamaktadır (Gültekin, 2019). Araştırma Şubat-Nisan 2024 döneminde yapılmış ve internet taramasında öncelikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne paket tur düzenleyen Türkiye'nin farklı şehirlerindeki, web sitesine sahip ve programlarını buradan yayınlayan seyahat acentaları tespit edilmiştir. Sonrasında bu acentalardan Mardin ve Diyarbakır şehrine tur düzenleyenler baz alınarak 20 seyahat acentası belirlenmiş ve bunların paket tur program içerikleri incelenmiştir. Böylelikle 20 seyahat acentasının "GAP Turu" paket program içerikleri ve Mardin, Diyarbakır şehirlerine ait olan tur programları incelenmiş ve manuel olarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Sonrasında içerik analizinden elde edilen bulgular kategorize edilmiş ve belirli temalar altında toplanmıştır.

Araştırmada ayrıca Diyarbakır ve Mardin turlarında rehberlik mesleğini icra eden 6 profesyonel turist rehberi ile yarı yapılandırılmış soru formu aracılığı ile görüşmeler yapılmış ve elde edilen veriler yine içerik analizi yöntemiyle manuel olarak irdelenmiştir. Bu analizde herhangi bir paket program ya da analiz programı kullanılmamış; elde edilen veriler manuel bir şekilde kategorize edilmiştir.

Tablo 1. Görüşme Soruları

1.Diyarbakır ve Mardin turlarınızda sıklıkla bahsettiğiniz somut olmayan kültürel miras unsurları nelerdir?
2.Tur grubunuzun somut olmayan kültürel mirasa karşı olan tepkileri ne yöndedir?
3.Tur grubunuzun, bu tür aktivite, deneyim ya da unsurlara karşı değerlendirmeleri nasıldır?
4.Somut olmayan kültürel miras unsurları, turların çekiciliğini ve tur sonrası memnuniyeti etkiliyor mu?
5.Diyarbakır ve Mardin'in sahip olduğu somut olmayan kültürel miraslar, bu şehirler açısından turlarda bir fark yaratıyor mu?

Kaynak: Tablo alanyazındaki çalışmalardan hareketle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmada veri toplama esnasında, bölgenin somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri öncesinde detaylı bir şekilde araştırılmıştır. Tur rehberleri ile olan görüşmede bölgeye en çok ziyaret gerçekleştiren ve iki şehrinde SOKÜM unsurlarından herhangi birini kullanıp kullanmadığı belirlenerek eleme yapılmış ve çalışma için altı rehber belirlenmiştir. Rehberler ile yapılan görüşmeler de manuel bir şekilde analiz edilmiştir.

3.BULGULAR

Bulgular iki kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak çalışmada yirmi seyahat acentasının Güneydoğu Anadolu Bölgesi paket tur içerikleri incelenip analiz edilerek elde edilen veriler doğrultusunda bulgu kısmı oluşturulmuştur. İkinci olarak Mardin ve Diyarbakır şehirlerinde rehberlik mesleğini icra eden altı rehber ile soru formuna verdikleri cevaplar doğrultusunda toplanan veriler manuel analiz ile oluşturulmuştur.

Tur programlarda bu iki şehir oldukça önemli bir konumda olup, şehirlere ait olan somut değerlerin yanı sıra SOKÜM unsurlarına hangi ölçüde ne kadar yer verildiği araştırılmıştır. Araştırma ve inceleme sonucunda seyahat acentalarının Mardin ve Diyarbakır program içeriklerinde tespit edilen somut olmayan kültürel miras unsurları; yöreye ait geleneksel el sanatları, yöresel yiyecek ve içecek, yöresel müzik ve dans son olarak da yöresel anlatılar şeklinde beş kategoriye ayrılmıştır. Seyahat acentalarının programlarında Güneydoğu Anadolu turları incelendiğinde, tur programlarının genellikle dört veya beş gün olduğunu ve paket turların Gaziantep şehrinden başlayarak bir şehre daha uğrayıp Diyarbakır'a ilerlediğini ve sonrasında turun Mardin şehrinde son bulduğunu söyleyebiliriz. Turun içeriği ele alındığında Diyarbakır şehrinin tarihi ve doğal yapılarına sıklıkla yer verildiğini görmekteyiz. Ancak Diyarbakır şehrinin sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal miraslarının dışında yöreye ait geleneksel el sanatlarının, gastronomi kültürünün, yöresel müzik ve

danslarının, yöresel kıyafetlerinin, yöresel anlatı ve uygulamalarının kısacası somut olmayan kültürel miras unsurlarının tur içeriklerinde sıklıkla kullanılmaması oldukça açık bir şekilde gözlemlenmiştir.

3.1. Tur Programlarında Diyarbakır SOKÜM Unsurlarının Analizi

Somut miras değerlerinin tamamlayıcı bir parçası olan bu unsurlara yalnızca A1, A2, A8, A10, A12, A15, A16'nın kısmi de olsa tur program içeriklerinde yer verdiği tespit edilmiştir. A1, Diyarbakır şehrinin geleneksel el sanatları ve yöreye ait bir dinleti olan Dengbejliğe yer vermiştir. A8, Yalnızca program içeriğinde geleneksel el sanatlarından bir tanesi olan bakırcılık mesleğine yer vermiştir. A10, geleneksel el sanatlarından bir tanesi olan bakırcılık mesleğine yer vermiş ve aynı zamanda A1, A2, A8, A10, A12, A15 ve A16'dan farklı olarak şehirde bulunan ve önemli bir değere sahip "On Gözlü Köprü'nün somut halinden ziyade neden şehir için önemli olduğuna dair bilgilere ve köprü hakkındaki efsanelere yer vermiştir. A12, yöreye ait gastronomi alanında önem taşıyan ve şehre has olan yöresel baharatlardan bahsetmiştir. Geleneksel el sanatlarında ise diğer acentalardan farklılaşarak dokumacılık mesleğine ve dokuma ürünlere yer vermiştir. Yöresel dinleti olan Dengbej'e de bu acentanın tur içeriğinde yer verilmiştir. A15, yalnızca şehrin gastronomisini ele alarak yöreye ait gastronomi unsuru olan "Diyarbakır Ciğerine" yer vermiştir. A16 ise geleneksel el sanatlarından bakırcılığa ve yöreye ait olan yöresel baharat ve yiyeceklere yer vermiştir.

Program içeriklerinde sıklıkla geleneksel el sanatlarına yer verilmiştir. İçerikte el sanatlarını serbest zaman olarak ayırdıkları zaman diliminde yer verilmiştir. Yedi acenta, tur programları üzerinden ele alındığında somut mirasın ön planda tutulduğu ve aynı zamanda acentaların tur içeriklerinin oldukça benzer olduğu gözlemlenmiştir. Birbirlerinden farklılaşma çabası olmayan bu acentaların somut olmayan kültürel miras unsurlarına kendilerinin de vakıf olmadıkları oldukça net bir şekilde söylenebilir. Acenta tur programlarında somut olmayan kültürel mirasa yer veren acentaların ise yalnızca belirli ve bilinen unsurlara yer verdikleri gözlemlenmiştir. Kalan on üç acentanın ise, Diyarbakır tur içeriklerinde yalnızca somut mirasların yer aldığı bu acentalar, somut mirasları destekleyecek herhangi bir somut olmayan kültürel miras unsuruna yer vermemiştir.

Tablo 2:Tur programlarında Diyarbakır ilinde yer alan SOKÜM unsurları

ACENTALAR	YÖREYE AİT GELENEKSEL EL SANATLARI	YÖRESEL YİYECEK VE İÇECEKLER	YÖRESEL MÜZİK VE DANSLAR	YÖRESEL ANLATILAR
A1	Taş işçiliği ve Ahşap boyama.	Yer verilmemiş.	Dengbej.	Yer verilmemiştir.
A2	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A3	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A4	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A5	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A6	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A7	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A8	Bakırcılık.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A9	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A10	Bakırcılık.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	On Gözlü Köprü'nün Hikayesi
A11	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A12	Dokumacılık.	Yöresel baharatlar.	Dengbej.	Yer verilmemiştir.
A13	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A14	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A15	Yer verilmemiştir.	Ciğer kebabı.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.

A16	Bakırcılık.	Yöresel baharatlar ve yiyecekler.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A17	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A18	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A19	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A20	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.

Kaynak: Tablo verilere dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3.2. Tur Programlarında Mardin SOKÜM Unsurlarının Analizi

A1, geleneksel el sanatlarından telkâri işçiliğine, yöresel dans ve müziklerden ise reyhani gecesine yer vermiştir. A2, Mardin yöresine ait yiyecek ve içeceklerden Süryani Şarabı ve naneli ayrana yer vermiştir. Programa Yöresel dans ve müzik olarak da reyhani gecesi dahil edilmiştir. A3, Yöresel gastronomi anlamında Süryani çöreğine, geleneksel el sanatı telkâri işçiliği ve yöresel dinleti ve danslara yer vermiştir. A4, geleneksel el sanatlarından gümüş ve telkâri işçiliği, yöreye ait Lahor ağacının kökünden yapılan badem şekerine yer vermiştir. A5, yalnızca gastronomi anlamında yöreye ait Süryani şarabına yer vermiştir. A6, geleneksel el sanatlarından, yöreye ait Mardin sabunlarına ve yöresel yiyecek olan badem şekerine yer vermiştir. A6'da her iki unsurda hediyelik eşya kapsamında Mardin şehrine has iki unsur olarak dahil edilmiştir. A7, yalnızca yöre ait yöresel yiyecek ve içecekler olarak Zafran (Süryani) Çayı, dibek kahvesi ve badem şekerine yer vermiştir. A8, yalnızca geleneksel el sanatlarından telkâri işçiliğine yer vermiştir. A9, yöreye ait yemeklere, Süryani çayına ve kahvesine, badem şekerine yer vermiştir. Geleneksel el sanatlarından telkâride bu programa dahil edilmiştir. A2 ve A10, diğer acentalardan farklı olarak somut miras unsuru olan bir çeşmenin hikayesini programa dahil etmiştir.

Yöresel dans ve müziklerden reyhani gecesine, geleneksel el sanatlarından telkâri ve gümüş işçiliğine yer verilmiştir. A11, ve A13 yalnızca telkâri işçiliğine yer vermiştir. A15, yöreye ait yiyecek ve içeceklerden kuruyemiş ve kahveye, el sanatlarından ise telkâriye yer vermiştir. A16, şehrin kendine has sabunları ve badem şekerine hediyelik kısmında yer vermiştir. El sanatlarından ise telkâri işçiliğine yer vermiştir. A17, yalnızca telkâri ve gümüş işçiliğine yer vermiştir. A18, telkâri işçiliği ve yöreye ait motif ve kumaşlardan yapılan yöresel kıyafetlere yer vermiştir. A19, yöreye ait yiyecek ve içeceklerden badem şekeri ve Süryani şarabına yer vermiştir. A20 ise geleneksel el sanatlarından gümüş ve telkâri işçiliğine, yöresel yiyecek ve içeceklerden naneli ayran ve Süryani şarabına yer vermiştir.

Programlarda en fazla geleneksel el sanatlarına yer verilmiştir. Bu el sanatları yapım aşamaları vb. olarak değil de serbest zaman diliminde hediyelik eşya alımı için programlara dahil edilmiştir. Program içeriğine bakıldığında acentaların benzer somut olmayan kültürel miras unsuruna yer verdikleri gözlemlenmiştir. Mardin şehrinin kozmopolit bir yapıya sahip olması kültür ve tarih kapsamında oldukça farklı ve değerli yapıları içerisinde bulundurmasına sebep olmuştur. Bu yapı sayesinde şehirde ortaya farklı yaşayış biçimleri, kıyafetler, yeme içme alışkanlıkları da ortaya çıkmıştır. Şehrin bu denli farklı kültür ve tarihe ev sahipliği yapması fakat yalnızca belli başlı unsurlarının biliniyor ve programlara dahil edilmiş olması dikkat çekmektedir. Birkaç unsurun yalnızca hediyelik eşya olarak programa dahil edilmesi ve somut yapıların hikayelerinden yalnızca A10'nda bir tanesinden bahsedilmiş olması acentaların da şehirde bulunan somut olmayan kültürel miras unsurlarını pek dikkate almadıklarını göstermektedir.

Tablo 3. Seyahat acentaları paket tur programlarında Mardin SOKÜM değerleri

ACENTALAR	GELENEKSEL EL SANATLARI	YÖRESEL YİYECEK VE İÇECEKLER	YÖRESEL MÜZİK VE DANSLAR	YÖRESEL ANLATILAR
A1	Telkari işçiliği.	Yer verilmemiştir.	Reyhani Gecesi.	Yer verilmemiştir.
A2	Yer verilmemiştir.	Naneli ayran. Süryani Şarabı.	Reyhani Gecesi.	Selsebil adı verilen çeşmenin hikayesi
A3	Telkâri işçiliği.	Süryani Çöreği.	Yöreye ait halk oyunları	Yer verilmemiştir.
A4	Telkâri ve gümüş işçiliği.	Mavi badem şekeri.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A5	Yer verilmemiştir.	Süryani Şarabı.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.

A6	Mardin sabunları.	Badem şekeri.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A7	Yer verilmemiştir.	Badem şekeri. Zafran (Süryani) Çayı. Dibek kahvesi.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A8	Telkâri işçiliği.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A9	Telkâri Gümüş işçiliği.	Süryani çayı, kahvesi. Badem şekeri,Yöresel yemekler.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A10	Telkâri ve Gümüş işçiliği.	Yer verilmemiştir.	Reyhani gecesi.	Medrese de bulunan çeşmenin hikayesi.
A11	Telkâri işçiliği.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A12	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A13	Telkâri işçiliği.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A14	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A15	Telkâri işçiliği.	Yöreye ait kuruyemiş ve kahve.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A16	Telkâri işçiliği. Mardin sabunları.	Badem şekeri.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A17	Telkâri ve Gümüş işçiliği.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A18	Telkâri işçiliği. Yöresel dokuma işçiliği kıyafetler.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A19	Yer verilmemiştir.	Badem şekeri. Süryani Şarabı.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.
A20	Telkâri ve Gümüş işçiliği.	Naneli ayran. Süryani Şarabı.	Yer verilmemiştir.	Yer verilmemiştir.

Kaynak: Tablo verilere dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3.3.Turist Rehberleriyle Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Bulgular

Turizmin en önemli paydaşlarından biri olan tur rehberleri, somut mirası turistlere aktarırken somut olmayan kültürel mirastan da en etkili şekilde yararlanmaktadır. Somut olmayan kültürel miraslar, somut mirasların tamamlayıcısı olarak görmektedir. Bu nedenle rehberler şehirlerin gelenek ve göreneklerini, yöreye ait unsurları aktarırken bir nevi şehrinde tanıtımını bu unsurlar ile yaparak şehir içerisinde kazanılan deneyimlerin akılda kalıcılığını arttırmaktadır. Diyarbakır ve Mardin şehirlerinde rehberlik mesleğini icra eden altı rehber ile soru formu üzerinden görüşülmüştür. Görüşme sonrası elde edilen veriler doğrultusunda temalar oluşturulmuştur. Rehberlerin sorulara verdikleri cevaplarda en sık kullanılan SOKÜM unsurları tespit edilerek bir kelime bulutu oluşturulmuştur.

Katılımcı rehberler ile soru formu aracılığı ile yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen verilere göre rehberlerin ilk soru olan Mardin ve Diyarbakır turlarınızda sıklıkla bahsettiğiniz somut olmayan kültürel miras unsurları nelerdir sorusuna sırasıyla; R1, Mardin şehri turlarında yalnızca yöresel anlatılardan yılan ve akrep muskasına yer verdiğini belirtmiştir. R2, ise yöresel dans ve müziklerden özellikle yararlandığını belirterek Mardin şehrine has olan Leyli ve Reyhani gecesine turlarında yer verdiğini belirtmiştir. Şehrin kendine has olan yiyecek ve içeceklerinden Süryani çöreği, Zafran çayı ve kaburga dolmasına yer verdiğini belirtmiştir. Yöresel el sanatlarından telkâri, bakır ve kalay işçiliği, deq (dövme) sanatı, yörenin kendine has işçilikle yapılmış olan taş evlerinden bahsederken taş sanatından sıklıkla bahsettiğini belirtmiştir. Ve yöreye ait anlatılarda ise Şahmeran hikâyesi ile şehrin özel güvercinlerine yer vererek somut olmayan kültürel miraslardan oldukça fazla yararlandığını belirtmiştir. R3 ise turlarında yalnızca yörenin müzik ve danslarından Reyhani gecesine yer verdiğini belirtmiştir. R4, Mardin turu esnasında yöresel müzik ve

dinletilerden sıklıkla yararlandığını belirtmiştir. R5, tur esnasında yalnızca dinler üzerinden anlatım yaptığını ve şehre ait mitolojik hikâyeleri aktardığını belirtmiştir. R6 ise yöresel müzik ve şehrin efsaneleri sıklıkla turlarında bu SOKÜM unsurlarını kullandığını belirtmiştir.

Şekil 1. Mardin turlarında sık kullanılan SOKÜM değerlerine ait kelime bulutu

Kaynak: Şekil kelime sıklığına dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcı rehberler ile soru formu aracılığı ile görüşme yapıldığında ilk olarak Mardin ve Diyarbakır turlarınızda sıklıkla bahsettiğiniz somut olmayan kültürel miras unsurları nelerdir sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda; R1, Diyarbakır turlarında sıklıkla yöreye ait efsane ve hikayelerden yararlandığını, efsane ve hikaye dışında herhangi bir SOKÜM unsurundan bahsetmediğine değinmiştir. R2, turlarında somut olmayan kültürel miras değerlerine oldukça fazla yer verdiğini belirtmiştir. Diyarbakır şehrinde yöresel müzik ve dans olarak dengbej kültürünü, yöreye ait gastronomi de ise şehrin en önemli yemeği olarak öne çıkan ciğerine öncelik tanıdığını ve sonrasında şehre ait olan yiyecek ve içeceklere yer verdiğini belirtmiştir.

Yöreye ait anlatı ve efsanelerde ise Diyarbakır sokaklarından başlayarak şehrin geçmişi hakkında da oldukça sık anlatıya yer verdiğine değinmiştir. R3 ise yalnızca yöresel dans ve müziklerden dengbeje çoğunlukla yer verdiğinden söz etmiştir. Dengbej haricinde herhangi bir SOKÜM unsuruna değinmemiştir. R4, yalnızca yöresel müziğe yer verdiğinden bahsetmiş fakat ne tür bir müzik türü olduğuna değinmemiştir. R5, turlarında sıklıkla yöresel müzik ve dans kategorisinden dengbeji aktardığını bunun yanı sıra da şehre ait özel efsane ve anlatılara yer verdiğinden söz etmiştir. R6 ise R5 gibi Diyarbakır turlarında yöresel müzik ve yöreye ait efsane ve anlatıları sıklıkla kullandığını belirtmiş fakat ne tür bir müzik olduğuna değinmemiştir.**Şekil 2. Diyarbakır turlarında sıklıkla kullanılan SOKÜM değerlerine ait kelime bulutu**

Kaynak: Şekil kelime sıklığına dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3.4.Turist Rehberlerinden Elde Edilen Diğer Bulgular

3.4.1.Tur grubunun SOKÜM'e karşı tepkileri

R1, katılımcıların tur esnasında somut olmayan kültürel miras değerlerini oldukça ilgi ve merakla dinlediklerini belirterek ilgi ve merak duygusunun bu değerler karşısında oldukça fazla olduğunu belirtmiştir. R2, turlarında yer verdiği somut olmayan kültürel miras unsurlarına karşı, tur grubunun genelde meraklı ve öğrenmeye yönelik tepkiler verdiğini ve genel olarak ilginin olumlu olduğunu belirtmiştir. R3, tur grubunun somut olmayan kültürel miras değerlerine karşı tepkilerinin olumlu olduğunu dile getirmiştir. R4, tur esnasında ve öncesinde grubun somut olmayan kültürel miras değerlerine merak duygusu ile yaklaşarak tepki verdiklerini belirtmiştir. R5, tur grubunun, tur esnasında somut olmayan kültürel miras değerlerini genelde ilgi çekici bulduklarını ve tur bitiminde rehber ile tur grubundan SOKÜM değerlerini merak eden misafirlerin değerler hakkında sohbet etmek istediklerini dile getirmiştir. R6 ise tur grubunun SOKÜM değerlerine olumlu bir tepki verdiğini dile getirmiştir.

3.4.2.Somut olmayan kültürel miras unsurlarının, tur çekiciliği ve tur sonrası memnuniyeti üzerindeki etkisi

R1, turların çekiciliğini ve sonrasında da memnuniyeti etkilediğini dile getirerek bu cevabını; *''Çünkü kültürel bir güdülenme yaşanıyor''* şeklinde ifade etmiştir. R2, turun çekiciliği ve sonrasında memnuniyetin kesinlikle etkilediğini belirterek, daha önceden araştırıp gelen misafirlerin yörede daha önce bilmedikleri bu bilgileri öğrenmeleri, misafirleri mutlu etmektedir şeklinde dile getirmiştir. R3, tur esnasında ve sonrasında somut olmayan kültürel miras unsurlarının kullanılmasının tur çekiciliğine ve memnuniyetine etki ettiğini dile getirmiştir. R4, kesin bir şekilde etki ettiğini vurgulamıştır. R5, somut olmayan kültürel mirasın tur esnasında kullanımının çekicilik ve memnuniyet sağlamasını tur grubunun yaş ve ilgi düzeyine bağlı olarak etki alanın arttığını dile getirmiştir. R5'in cevabı doğrultusunda tur grubunun yaş düzeyinin ilgi ve tercih alanın değişkenlik gösterdiğini bu nedenle grup yaş düzeyini dikkate alarak turlarda SOKÜM unsurlarına yer verip vermediğini dile getirebiliriz. R6 ise çekicilik ve memnuniyete etki ettiğini vurgulamıştır.

3.4.3. Diyarbakır ve Mardin şehrinin sahip olduğu SOKÜM unsurlarının, turlarda fark yaratıp yaratmadığının belirlenmesi

R1'in cevabı doğrultusunda tur esnasında deneyimlenen SOKÜM değerlerinin memnuniyet düzeyinin yüksek olması, misafirlerin bu iki şehre bakış açılarını değiştirdiğini ve ilgilerini arttırdığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda deneyimin beklentinin üzerinde olması ve memnuniyeti arttırması, misafirlerin diğer bireyleri de bu şehirlere yönlendirmeleri açısından oldukça önemli bir yer kapladığını söyleyebiliriz.

Katılımcı, R2, *''Mardin taşa oyulmuş bir şehir, dinlerin buluştuğu nokta. Diyarbakır ise surlarıyla, sahabeleri ile ayrıca gastronomi ve geçmiş tarihi ile o kadar zengin bir şehir ki bunlar fark yaratan etkenlerden bazılar. İnsanlar bu dile getirilen etkenleri yaşamak ve hissetmek için gelmeleri ve bekledikleri gibi görmeleri çokça önemli bir fark yaratıyor''* cevabını vermiştir. R2'nin cevabı doğrultusunda Mardin ve Diyarbakır şehirlerinin diğer şehirlerden büyük ölçüde fark yaratmasını sahip olduğu SOKÜM değerleri ile sağlamaktadır diyebiliriz.

R3, somut olmayan kültürel miras değerlerinin Mardin ve Diyarbakır şehri için fark yarattığını dile getirmiştir. R4, dikkat çekici bir ölçüde fark yarattığını vurgulamıştır. R5, Çoğu grupta SOKÜM değerlerinin daha dikkat çekici olduğunu dile getirmiştir. R5'in cevabı doğrultusunda tur grubunun yaş ve ilgi düzeyine göre bu farklılığın değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. R6 ise Mardin ve Diyarbakır şehrinin sahip olduğu somut olmayan kültürel miras unsurlarının turlarda bir fark yarattığını dile getirmiştir.

4.TARTIŞMA

Seyahat acentaları programlarının içerik analizinden elde edilen bulgulara göre Mardin, somut olmayan kültürel miras bakımından oldukça zengin olmasına rağmen acenta içeriklerinde sadece belirli unsurlara yer verildiği görülmektedir. Yöresel yiyecek ve içecek unsurlarında sunulan Süryani şarabı, Zafran çayı, badem şekerleri, dibek kahvesi ve naneli ayran gibi unsurlara genellikle yer verilmiştir. Program içeriğinde Mardin yöresine ait yöresel yemeklere yer verilmemiştir. Yöreye ait geleneksel el sanatlarında ise çoğunlukla telkâri ve gümüş işçiliğine yer verilirken el sanatlarına yalnızca boş zaman sürecinde turistlerin bireysel vakitlerinde gezip dolaşarak satın alma unsuru olarak yer verilmiştir. Buna bağlı olarak acentaların, şehrin geleneksel el

sanatlarının yapım aşamasına turistleri dahil etmediklerini söylemek mümkündür. Yöresel anlatı ve efsanelere yalnızca iki acentanın (A2 ve A10) yer verdiğini ve bu durumu tur açısından çekicilik unsuru olarak kullandıklarını söyleyebiliriz. Mardin'in yöresel kıyafetlerine yalnızca bir acenta (A18) yer vermiştir.

Yörenin kendine has bir yaşam ve giyim tarzına sahip olması fakat bunun yalnızca bir acenta tarafından tur programına dahil edilmiştir. Program içeriklerinde yer alan badem şekerleri, Mardin sabunları, yöreye ait kuruyemişler de tıpkı geleneksel el sanatları gibi yalnızca turistlerin boş zaman içerisinde satın alabilecekleri hediyelik unsurlar olarak yer almakta; yerel dans ve müzik kapsamında, acenta program içeriklerinde "reyhani gecesi" çoğunlukla yer almakta ancak bu yöresel deneyim programda ekstra ücretle isteyen misafirlerin katılabileceği bir etkinlik olarak ifade edilmiştir. Yöreye ait tek bir geleneksel dans ve müziğin yer alması ve ekstra ücret dahilinde katılım sağlayabilmeleri, misafirlerin tur içeriklerini incelerken hem olumsuz bir imaj çizebilir hem de bu geleneksel dansı önemsiz bir konuma getirebilir.

Rehberlerin acenta tur içeriklerinde yer alan SOKÜM unsurları dışında değişik unsurlara yer verdiği; ancak acenta içeriklerinde yer alan bazı SOKÜM değerlerine rehberlerin Mardin turu esnasında yer vermedikleri görülmektedir. Örneğin; acenta program içeriğinde çoğunlukla Süryani şarabı ve çayının yer aldığını görmekteyiz fakat rehberlerden alınan yanıtlarda bu iki unsura hiç yer verilmemiştir. Rehberler, Mardin şehrinde yöreye ait geleneksel hikaye ve anlatılara çoğunlukla yer verildiğini, ikinci olarak yöreye ait geleneksel el sanatları, yöresel dans ve müziklere fazlalıkla yer vermektedir. Şehrin gastronomisinin acenta program içeriklerinde çoğunlukla yer aldığını fakat rehberlerin gastronomi kısmını arka planda bıraktıklarını söyleyebiliriz. Acenta programlar içerik analizinde geleneksel anlatı ve hikayelere çok az yer verildiğini ancak rehberlerin geleneksel anlatı ve hikayeleri daha sık kullandığı ve turlarda ön planda tuttukları görülmektedir.

Rehberlerin anlatımlarında Mardin şehrinin sahip olduğu yöresel dans ve müziklere sıklıkla yer verildiği fakat acenta program içeriklerinde yerel dans ve müziğin ekstra ücret dahilinde bir aktivite olarak sunulduğu görülmektedir. Rehberler, turlarına katılan turistlerin Mardin'in SOKÜM unsurlarına ilgi ve merak duyduklarını söylemektedir. Acentaların sıklıkla SOKÜM unsurlarına yer vermemesi, verse dahi ekstra ücret dahilinde veya da turistin boş zaman aktivitesi olarak sunulması tur seçim aşamasında ilgiyi düşürebilmektedir.

Seyahat acentalarının içerik analizinden elde edilen bulgular doğrultusunda; Diyarbakır şehrinin sahip olduğu SOKÜM değerlerine oldukça az yer verildiği; şehrin sahip olduğu somut miras değerlerine ise daha fazla yer verildiği görülmüştür. SOKÜM unsuru olarak genellikle geleneksel el sanatlarından bakırcılığa yer verilmiştir. Bakırcılık dışında taş işçiliği ve ahşap boyama sanatına yalnızca bir acenta (A1) yer vermiştir. Yer alan geleneksel el sanatlarının ise turun boş zaman esnasında bireysel gezme ve görme üzerine hediyelik eşya olarak satın alınabilecek ürün şeklinde belirtilmiştir. Bununla birlikte rehberlerin geleneksel el sanatlarına turlarında hiç yer vermedikleri görülmektedir.

Şehre ait olan yöresel dokuma ürünleri ve yöresel baharatlar tıpkı bakır ve ahşap işçiliğinde olduğu gibi hediyelik eşya olarak yer almaktadır. Yöresel müzik ve dans olarak iki acenta (A1 ve A12) dengbej kültürüne; yöresel anlatı ve efsaneler bakımından yalnızca bir acenta (A10) "On Gözlü Köprü"nün hikayesine yer vermiştir. Rehberlerinse Diyarbakır turu esnasında sıklıkla geleneksel anlatı ve hikayelerden faydalandıklarını yöresel müzik ve dans öğelerine de yer verdiklerini görmekteyiz. Yöresel anlatı ve hikayelere Diyarbakır turlarında daha fazla yer veren rehberlerin, turistlerin de bu konuda ilgili ve meraklı olduklarını belirtmişlerdir. İlgi ve merakın karşılanması beklentiyi ve deneyimi yükseltmekte aynı zaman da deneyimin akılda kalıcılığını arttırabilmektedir. Acenta içeriklerinde yöresel yiyecek ve içeceklere pek fazla yer verilmese de rehberlerin yöresel yiyecek ve içeceklerden daha sık bahsedilmektedir. Şehrin sahip olduğu gastronomi oldukça çeşitli olmasına rağmen acentalardan yalnızca bir tanesi (A15) Diyarbakır ciğerine yer vermiştir. Rehberler şehrin kültürünü yansıtmak ve yaşatmak için yöresel gastronomiden oldukça yararlanmaktadır.

Alanyazında yer verilen çalışmaların bulgularıyla bu çalışmanın bulguları karşılaştırıldığında, belirli bir yöreye ait olan somut olmayan kültürel miras değerlerinin büyük bir önem arz ettiği, bu değerlerin turizm faaliyetlerine dahil edilerek bölgesel kalkınmaya destek sağlayabileceği noktasında benzerdir. Turizmle seyahat eden bireylerin kültür turizminde şehrin ya da bölgenin kültürünü anlamasında ve kavramasında önemli bir yere sahip olduğu, yine ortak sonuçlardan biridir. Diyarbakır ve Mardin özelinde yürütülmüş olan az sayıda somut olmayan kültürel miras çalışması ile turizm ilişkisinde iki unsurun birbiri için vazgeçilmez olduğu ve iç içe geçtiği görülmektedir. Aynı zamanda alanyazın taramasında diğer çalışmalar ve bu çalışma somut olmayan kültürel miras değerleri ile ilgili yapılan çalışmaların kısıtlı olduğunu, SOKÜM unsurlarının somut miraslar kadar değer görmediğini göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Mardin şehrinin somut olmayan kültürel miras kapsamında Diyarbakır şehrine göre acenta program içeriklerinde daha ön planda olduğunu görmekteyiz. Rehberlerinse, SOKÜM unsurlarından özellikle yöresel anlatı ve hikayeleri kullanarak şehirlerin sahip olduğu kültürel mirası desteklediklerini söyleyebiliriz. Acentaların Mardin'de SOKÜM unsurları üzerinden daha çok çekicilik sağladıkları fakat Diyarbakır'da bu unsurları pek fazla kullanmadığı söylenebilir. SOKÜM unsurlarında Mardin şehri için reyhani gecesi ve telkâri işçiliği ön plandayken, Diyarbakır'da dengbej ve yöresel anlatılar ön plandadır. Mardin şehrinde rehberlerin reyhani gecesine yer vermesinin nedeni yöresel formda çekilen dizi ve filmlerde reyhani oyunun yer alması olabilir. Diyarbakır'da öne çıkan dengbej kültürü yöreye ait geçmiş olayları ağıt şeklinde anlatıyor olması ve bu kültürün artık pek fazla sanatçısının kalmaması gibi nedenlerden önem kazanmaktadır.

Diyarbakır ve Mardin şehrinde rehberlik yapan profesyonel rehberler, şehirlere ait somut olmayan kültürel miras unsurlarını sıkça kullanmaktadır. Şehirlerin sahip olduğu SOKÜM unsurlarının tur grupları tarafından genel olarak olumlu ve uyumlu karşılandığını ve turun potansiyelini arttırdığını söyleyebiliriz. Tur grubunun SOKÜM değerlerini ilgi çekici bulmaları, turun gidişatını da önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca bu değerlere karşı ilgi ve merak duygusunun, tur grubunda ortaya çıkması şehirlerin de potansiyel ve kalitesini arttırarak, rehberin şehir hakkındaki bilgilerini olumlu yönde aktarmasını sağlamaktadır. Somut olmayan kültürel miras değerlerinin kullanımını etkileyen yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb. faktörler de rehberlerin SOKÜM unsurlarını aktarımında değişiklik yatabilir. Şehirlerin sahip olduğu değerlerin etkileyici ve çekici olması turun memnuniyet kalitesinde etkili olabilmektedir. Misafirlerin beklentilerine de etki eden SOKÜM unsurları, beklentiyi oldukça üst seviyeye çıkartarak memnuniyet seviyesini arttırabilir. Acentaların program içeriklerinde yer alan somut miras unsurları oldukça değerli olsa da turistin deneyiminin beklentinin üzerinde olması için bunu SOKÜM unsurları ile desteklemeleri gerektiğini söyleyebiliriz. Fakat destekleme niteliğini programlarda yalnızca serbest zaman içerisinde aktivite ya da ticari kapsamda değerlendirerek değil de tur esnasında somut mirasların bir parçası olarak hayata geçirmeleri daha uygun olacaktır. Bu konuda farklılaşan acentaların tercihinin güçleneceği düşünülebilir.

Genel anlamda acentaların Mardin şehri için somut olmayan kültürel miras bakımından belirli unsurlar haricinde bilgileri ve planlamada zayıf oldukları söylenebilir. Turistlerin Mardin şehrinde yöreye ait deneyim kazanabilecekleri bir diğer SOKÜM unsuru olarak Reyhani Gecesi yer almaktadır. Hemen hemen her acentanın programında yer alan bu gece ekstra ücret dahilinde programda yer almıştır. Yöresel bir müzik ve dans olan Reyhani, turistlerin katılımı ekstra ücret dahilinde programlara dahil edilerek yine bir ticari amaçla güdülenmiştir. Sınırsız aktivite, eğlence ve deneyim arayışı içerisinde tura katılan misafirlerin verdikleri ücret haricinde, ekstra ücret ödemek zorunda kalmaları, misafirlerin motivasyon ve enerjilerini düşürebilmektedir. Acenta programlarında Mardin SOKÜM unsurlarının neredeyse aynı olması acentaları birbirleri ile benzer kılmakta; farklılaşmayı engellemektedir. Mardin şehrine ait SOKÜM unsurlarında çeşitlilik sağlaması gerekmekte; Mardin'in sahip olduğu gastronomi tur programlarında açık bir şekilde belirtilip, yörenin en özel lezzetlerine yer verilmelidir. Bu sayede tur satın alma eğiliminin oldukça heyecanlı ve daha tatmin edici olması sağlanabilir.

Rehberlerin Mardin şehrine yaptıkları tur esnasında büyük ölçüde yöresel anlatı ve hikayelerden yararlanmaları, şehrin kültürünü yalnız somut miraslar aracılığı ile değil aynı zamanda bu mirasları tamamlayan parçalardan yararlandıklarını göstermektedir. Şehrin sahip olduğu yöresel anlatı ve efsaneler ile tur esnasında misafirlerin gözünde büyük ölçüde betimleme yaptıklarını ve bu betimleme ile şehre duyulan ilgi ve merakı en yüksek seviyeye taşıdıklarını söyleyebiliriz. Somut mirasların önemli noktası olan bu anlatı ve efsaneler ile turu bir bütün haline getirerek, misafirde beklentinin üzerinde memnuniyeti oluşturabilir.

Rehberlerin Diyarbakır'daki turlarında, acentaların aksine en sık kullandıkları somut olmayan kültürel miras unsurları; yöresel anlatı ve hikayeler kategorisidir. Diyarbakır şehrinin her sokağının geçmişi ve geleceği arasında köprü görevi kuran anlatı ve hikayelerden yararlanan rehberler bu somut olmayan kültürel miras unsurlarının destekleyici ve önemli bir unsur olduğunu kanıtlar niteliktedirler. Acentaların aksine yöresel müzik ve dans kategorisinde, dengbej kültürüne rehberler oldukça önem vermekte ve turlarında sıklıkla kullanmakta oldukları görülmektedir. Geçmiş ve günümüzde yaşanan olayları, dengbej kültürünün ustaları tarafından misafirlere aktarılması, Diyarbakır şehrinin sahip olduğu bu sözlü geleneğin önemini vurgulamaktadır. Diyarbakır şehrinin sahip olduğu gastronomi Mardin şehri ile yarışmaktadır. Ancak Mardin şehrinde olduğu gibi Diyarbakır turlarında rehberlerden yalnızca bir tanesi şehrin gastronomik değerlerine yer vermiştir. Bu durum Mardin şehrinde olduğu gibi Diyarbakır şehrinde de oldukça göz önüne çıkmaktadır. Şehrin sahip olduğu geleneksel el sanatlarına rehberler hiç yer vermemiştir. Acenta programlarında ticari ve

hediyelik eşya konumunda yer alan el sanatlarına rehberlerin yer vermemesinin de aynı durumdan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Rehberlere göre turlarda somut olmayan kültürel miras unsurlarının kullanılması genel anlamda merak ve ilgiyi arttırmakta ve olumlu dönüşler alınmasını sağlamaktadır. İlgi ve merakın yüksek olması turun motivasyonunu arttırdığı gibi aynı zamanda turun olumlu geçmesini de sağlamaktadır. Somut olmayan kültürel miras değerlerinin, misafirlere aktarılması öğrenme arzularını da tetiklemektedir. Böylelikle ilgi ve merakın sonucunda öğrenme arzusunun ortaya çıkması motivasyonu da beraberinde arttırmaktadır. Öğrenme arzusunun karşılanması ile misafirin beklentisinin yükselmesini de sağlamaktadır. Bu durum turlarda SOKÜM değerlerinin kullanılmasının önemini vurgulamaktadır. Tur grubunun somut olmayan kültürel miraslara karşı olumlu tavrı, bu unsurların turlarda daha da artmasını desteklemektedir. Beklentinin üstünde bir deneyim ve memnuniyet sağlayan SOKÜM değerlerine karşı misafirlerinde farklı yörelerden gelmiş olmalarına rağmen uyum sağladıklarını görmekteyiz. Somut olmayan miras değerlerine karşı olumlu tutum ve davranışların sergilenmesi ve aynı zamanda uyumun yakalanması, deneyimlerin tekrarlanmasına da yol açmaktadır. Tur grubunun yaş düzeyi SOKÜM değerlerinin tur esnasında kullanımda değişiklere yol açmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Kültür turizmi kapsamında seyahate gelen bireylerin yaş, eğitim vb. gibi faktörlerinde değişkenlik olması aktarımın kolaylığını ve zorluğunu beraberinde getirmektedir. Her gruba aynı şeyleri aktaramayacağımız gibi grubun hoşnut olduğu aktivite ve deneyimlerde beraberinde değişkenlik gösterebilmektedir. Bu durumda rehberlerin tur esnasında SOKÜM unsurlarına yer vermeleri turun çekiciliğini etkileyeceği gibi tur sonrasında da memnuniyetlerde değişkenlik gösterebilmektedir. Mardin ve Diyarbakır'ın sahip olduğu somut olmayan kültürel miras değerleri şehirlerin çekiciliğini ve kalitesini arttırabilmektedir. Şehirlerin SOKÜM değerlerine turlarında yer veren rehberlerin, misafirlerinin deneyimlerini aktarırken olumlu bir şekilde aktarım yaparak başka bireyleri de aynı tur deneyimine teşvik edebilmelerini de sağladıklarını da görmekteyiz. Somut olmayan kültürel miras değerlerinin aktarılması misafirlere şehrin kültürünü hissetmelerini ve bekledikleri deneyimin üzerinde deneyim yaşattıklarını söyleyebiliriz. Seyahat acentalarının programlarında daha çok somut miraslar üzerinden çekicilik kazanmayı hedeflediği görülmekle birlikte bunun günümüz koşullarındaki ağırlığı azalmaktadır.

Olağandışı deneyim elde etme, görme, öğrenme arzusu, bireyleri haz ve istekleri doğrultusunda farklı aktivite, alan ve unsurlara yönlendirmektedir. Turizm faaliyetleri acentalar içerisinde her ne kadar farklı olursa o kadar çekici bir deneyim seçeneği sunmaktadır. Diyarbakır ve Mardin şehirlerinin dahil edildiği tur programlarında, yer alması gereken somut mirasların çekiciliğini somut olmayan kültürel miras unsurları ile desteklemek acentalar açısından oldukça olumlu geri dönüşler ve taleplerde artış sağlayabilir. İki şehrinde programlarda yer alan SOKÜM unsurlarından daha fazlasına ve daha ilgi çekici unsurlara sahip olması acentaların programlarının bu anlamda yetersiz olduğunu düşündürmektedir. Rehberlerin somut olmayan miraslardan daha fazla yararlandıklarını söyleyebiliriz. Rehberlerin geçmiş ve gelecek arasında köprü görevi gören bu değerleri olağan bir şekilde misafirlere sunmaları, misafirlerin deneyim ve aktivitelerden daha fazla haz almalarını da sağlamaktadır. Rehberlerin turlarında yer verdiği hikaye anlatıcılığında büyük bir rol oynadığını bu bağlamda söylemek oldukça mümkündür.

Rehberlerin somut miraslar konusunda destekleyici bilgi ve hikaye anlatımları turları esnasında oldukça önem arz etmektedir. Rehberin sahip olduğu bu rol ile turun kalitesini ve katılımcıların dikkatini arttırması kolaylaşabilmektedir. Rehberlerin SOKÜM değerlerine daha fazla hakim olmaları, sıra dışı ve detaylı bilgi sunarken bunun deneyimlenebileceği olanakları da sunmaları önemlidir. Rehberlerin ve acentaların somut olmayan kültürel mirasa verdikleri değer ve önem çalışmanın bulgularında oldukça net gözlemlenmektedir. Acenta SOKÜM değerlerine serbest zaman diliminde kısıtlı yer vermeleri acentaların, somut olmayan kültürel miras değerlerinin somut miraslar kadar ilgi çekici ve önemli olmadığını düşündüğünün bir göstergesidir. Fakat rehberlerin, acentalara göre SOKÜM değerlerine daha önem verdikleri, turlarında somut mirasları bu değerler ile tamamladıkları görülmektedir. Acentalar serbest zaman dilimde yer verdikleri SOKÜM unsurlarına ticari bir unsur olarak yer verirken, rehberler bu değerleri kültürü tanıma ve anlamada önemli bir nokta olarak görmektedirler. Bu bağlamda acentaların ticari amaç dışında SOKÜM değerlerini, rehberlerde olduğu gibi hem somut hem somut olmayan kültürel mirası bütüncül bir şekilde ele almadıkları anlaşılmaktadır. Çalışma sonuçları bağlamında bazı öneri ve görüşler şu şekildedir;

- Acenta programlarında Mardin ve Diyarbakır şehirlerinin sahip olduğu somut olmayan kültürel miras unsurlarına daha fazla yer verilmelidir. Bu konuda tur operatörlerinin belirli eğitim ve seminerlere tabii tutulmaları önerilebilir. Ya da tur operatörlerinin Mardin ve Diyarbakır tur içeriklerini hazırlamadan önce bir alan çalışması yapması önerilebilir.

- Tur program içeriklerinde Diyarbakır şehrindeki eksikler daha fazla somut miraslar ile değil, somut olmayan miras değerlerini öne çıkaracak olan aktivite ve deneyim programları ile tamamlanabilir.
- Mardin şehri için ekstra ücret dahilinde olan SOKÜM değerleri için acentalar, sektördeki işletmeler ile tura ücretine dahil bir fiyatlama kapsamında anlaşma sağlayabilir.
- Mardin geleneksel el sanatları kapsamında telkâri el sanatının, yapım aşaması turistler tarafından gözlemlenip, turistlerin de bu aşamaya dahil olabilecekleri bir aktivite oluşturulup tur programına dahil edilebilir.
- Diyarbakır bakır sanatının, ustalar tarafından yapım aşamasına turistler de dahil olup farklı bir deneyim yaşayabilecekleri bir aktivite tur programına dahil edilebilir.
- Serbest zaman ya da molalarda deneyimlenebilecek olan SOKÜM unsurları, tur esnasında turistlere kısa kısa sunulabilir.
- Mardin ve Diyarbakır gastronomisini aktaran ve tanıtan, aynı zamanda turistlerin de bu gastronomi unsurlarını deneyimleyebilecekleri bir zaman dilimi programa dahil edilebilir.
- Rehberlerin misafirlerine anlatım esnasında yöresel gastronomiyi ele alıp, tadım yapılmasa dahi değinmesi önerilebilir.
- Rehberlerin yöreye ait geleneksel el sanatlarına daha fazla önem ve değer verip, tur esnasında anlatımlarında değinmeleri ve aynı zamanda misafirlerin kısa da olsa anlatım esnasında deneyimlemelerine olanak sağlamaları önerilebilir.
- Somut olmayan kültürel miras değerlerinin turlarda kullanımının misafirin memnuniyetini ve beklentisini yükseltmesi sonucunda, acentaların sektör ile görüşmeler sağlayıp Mardin ve Diyarbakır şehrinin geleneksel el sanatlarını kapsayan deneyim ve aktivite alanlarının oluşturulup tıpkı Nevşehir çanak ve çömlek yapımı gibi turistlerin katılım imkânı sağlanabilir.
- Somut olmayan kültürel miras değerlerinin her iki şehir içinde, ziyaretçilerin tanıma, anlama ve kavramaları için somut değerler müzeleri kurulabilir.
- Beklenti ve memnuniyeti arttırmak adına acenta program içeriklerinde somut miraslardan çok SOKÜM değerlerini kapsayan bilgilendirici bir metin program girişine eklenebilir.
- Deneyimi arttırma kapsamında, ziyaretçilere SOKÜM değerleri ile oluşturulan ve otantikliği de içerisinde barındıran Diyarbakır ve Mardin özel sergi alanları oluşturulabilir.
- Üniversiteler bünyesinde yer alan turist rehberliği bölümlerinde, öğrencilere somut olmayan kültürel miras değerleri ve önemleri; bu değerlerin aktarımında bürünecekleri rolleri ve bu rollerin özellikleri aktarılabilir.
- Rehberlerin, tur öncesinde somut olmayan kültürel miras değerleri konusunda gerekli ve yeterli bilgiye ulaşımı acenta aracılığı ile yerel halk ile iş birliği içerisinde gerçekleştirilebilir.
- Rehberler odası birliğinin, rehberlerine bölgenin somut değerleri dışında SOKÜM değerleri ile ilgili uygulama gezileri ve seminerler yapması, seminerlerde yerel halktan da bireylerden oluşması önerilebilir.
- Tur operatörlerinin SOKÜM değerlerini tanıma, anlama ve kavraması amacı ile bu değerleri programa dahil etmeden önce alan araştırması ve yerel halk ile görüşme sağlamaları önerilebilir.
- Tur program içeriklerinde acentaların, somut miraslara ön planda yer verirken somut olmayan kültürel miras değerlerinden faydalanarak ve betimleme yaparak programa her iki değeri de ön planda tutacak şekilde dahil etmeleri önerilebilir.
- Acentaların birbirlerinden farklılaşması ve rekabetin artması kapsamında; kendi bünyelerinde somut miras haricinde, SOKÜM değerleri ile ilgili deneyim ve aktivite oluşturmaları önerilebilir. (Örneğin; Süryani şarabının yapım aşamasında turistin buna dahil edilmesi gibi.)
- Bölgeye katılan ziyaretçilerin, bölgedeki deneyimlerinin kalitesini arttırma amacı ile acentaların ve rehberlerin birlikte hareket etmeleri önerilebilir. Yani ziyaretçinin tur öncesinde program

kapsamında deneyim ve beklenti kalitesi acentanın program içeriği ile yükseltilip, tur esnasında rehber ile bu beklenti ve deneyimlerin içerikte olduğu gibi aktarılması sağlanabilir.

- Farklı deneyim ve aktivite arayışı içerisinde olan ziyaretçilere, somut olmayan kültürel miras değerleri deneyim ve aktivite çerçevesinde şekillendirilerek sunulabilir.

Çalışma kapsamında Mardin ve Diyarbakır somut olmayan kültürel miras değerlerine, somut miraslar kadar değer ve yer verilmediği gözlemlenmiştir. Rehberlerin ve seyahat acentaların paket tur içeriklerinin iki şehir içinde benzer unsurlara yer verdiği ve çeşitliliğin somut miraslar kadar olmadığı gözlemlenmiştir. Çalışmada rehberler ile iletişim ve rehberlere ulaşım sağlama kısıtlılığının olması ve acentaların Güneydoğu Anadolu Bölgesi turlarına diğer bölgelere nazaran daha kısıtlı yer vermeleri bu çalışmanın sınırlılıklarını ve eksiklerini oluşturmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Mardin ve Diyarbakır dışında diğer şehirlerin de sahip olduğu somut olmayan kültürel miras değerleri üzerine ileride yapılabilecek çalışmalara referans olması bakımından bu çalışmanın önemli bir kaynak olacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksoy, M. (2011). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da halk takvimine göre yılbaşı, *Journal of Human Sciences, 8(1).*

Ari, D. (2022). Mardin/Elbeğendi Köyünün (Kafro köyü) kültürel miras turizmi kapsamında ele alınması ve turist davranışının incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Batman, 5-48.

Boztoprak, B. (2021). Somut olmayan kültürel mirasların yaratıcı turizm kapsamında değerlendirilmesi, ince ekmek yapımı ve paylaşımı geleneği, Erzurum örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane, 3-14.

Civelek, M. (2022). Somut olmayan kültürel miras unsurlarından karagöz sanatının turizm bağlamında değerlendirilmesi, *Journal of Humanities and Tourism Research, 12(2), 417-439*.

Çalık, İ. & Ödemiş, M. (2015). Somut olmayan kültürel miras unsurlarının sürdürülebilir turizm kapsamında değerlendirilmesi: Gümüşhane İli Örneği, *16. Ulusal Turizm Kongresi, Gümüşhane, 833-843.*

Çapar, G. & YENİPINAR, U. (2016). Somut olmayan kültürel miras kaynağı olarak yöresel yiyeceklerin turizm endüstrisinde kullanılması, *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 4(Special Issue 1), 100-115.*

Demir, H. (2021). Dicle (ON GÖZLÜ) Köprüsü'nün somut ve somut olmayan miras olarak korunması, *Milli Folklor, 17(132), 226-249.*

Demirbulat G., Ö., Özdemir, S. S. & Bozok, D. (2015). El sanatları ve turizm ilişkisi çerçevesinde Türk halı dokumacılığının Unesco somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan örnekler doğrultusunda değerlendirilmesi. *14. Geleneksel Turizm Paneli, Sakarya, 564-579.*

Diker, O. (2019). Somut olmayan kültürel miras ile ilişkisi bağlamında etnik turizm, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8*(1), *671-68.*

Dikmen, A. (2013). Diyarbakır'da sahabe kabri olan Hz. Süleyman türbesinde yapılan dini/geleneksel uygulamalar, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(44), 1-19.*

DİLEK, S. E., & Fatime, B.AL (2024). Yerel halkın kültürel mirasa yönelik farkındalık düzeyi: Diyarbakır ili örneği. *Mezopotamya Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, *1*(1), 45-67.

Garan, F.S. (2011). Diyarbakır'ın Monografisi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 11-276.

Gül, H. (2022). Süryani mutfak kültürünün tanınırlığı üzerine bir araştırma: Mardin ili örneği, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin, 5-18.

Gültekin, B. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi değişikliği referandum sürecinin basında temsili: Yeni Şafak, Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin içerik analizi (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

https://diyarbakir.ktb.gov.tr/?_Dil=1# (Erişim tarihi:31/10/2023).

http://www.diyarbakir.gov.tr/diyarbakir-tarihi (Erişim tarihi: 19/11/2023).

https://TDK.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 27/10/2023).

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263676/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html (Erişim Tarihi:22/11/ 2023).

https://www.kulturportali.gov.tr/portal/somutolmayankulturelmiras (Erişim Tarihi:14/11/ 2023).

Işık, G. & Güneş, M. (2015). Çok Kültürlülüğün Mirasını Geleceğe Taşımak: Mardin Örneği, *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu*, Ankara, 449- 462.

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi, 1(1), 62-80.*

Kardaş, C. (2013). Dengbejlik geleneği ve Âşıklık edebiyatı ile karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 18-68.

Kızılgeçi, Ç. (2019). Gastronomi turizminin alternatif turizm ürünü olarak değerlendirilmesi: Mardin ilinde bulunan işletmelere yönelik bir uygulama, Doktora Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 119-145.

Laçin, G. (2020). Diyarbakır musiki folklöründe velme (VELİME GECELERİ). *Kesit Akademi Dergisi, 6(24), 372-388.*

Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(2).*

Öter, Z. (2010).Türk el sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesi, *Milli Folklor Dergisi, 11(86), 174-185.*

Özmen, M. (2023). Mardin'in Kültürel miras unsurlarının korunması ve turizm amaçlı kullanılmasına yönelik paydaş algısı, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin, 4-33.

Pelit, E., & Türkoğlu, T. (2019). Somut olmayan kültürel miras değerlerinin turizme yansımaları ebru sanatı üzerine bir inceleme, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(1), 101-118.*

Serçek, G. Ö., & Akyüz, İ. (2021). Telkari Sanatı'nın kültürel miras ve turizm açısından değerlendirilmesi, *International Journal of Mardin Studies, 2(2), 18-30.*

Sümbül, G. (2019). Yerel kültürün turist rehberleri tarafından aktarılması- Nero turist rehberleri üzerine bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 5-35.

Taş, M. (2022). Şanlıurfa Sıra Geceleri ve turizm ilişkisi: Sıra Gecesi düzenleyen işletmeler üzerinden bir değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Batman, 7-16.

Tekin, Ç. (2023). Geçmişin izlerini taşıyan gelenek Dak, *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları* Dergisi, 3(1), 1-6.

Toprak, L., Çelikel Güngör, A., & Gürbüz, S. (2018). Yerel yemekler: Mardin Örneği, *Anadolu I. Uluslarası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*, Diyarbakır, 711-714.

Tüysüz, B. (2023). Kültürel miras bağlamında Nevşehir'in "HAFIZA MEKÂNLARI": Özel müzeler, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 13*(İhtisaslaşma), 265-285.

Uygur, H. K. (2014). Mardin'in geleneksel eğlencesi: Leyli Gecesi, *Milli folklor,* 26(102).

Uygur, H. K. (2022). Geçiş dönemlerinin ortak tadı: İki din bir kiliçe, Halk Gastronomisi Kitabı, M.A, Ö.C & S.G (Eds.), *Motif Vakfı*, Hatay, 567-584.